

Mama, ik vind je lief!

Lezing Summer University 2021

Joey Stam, psychotherapeut/psychoanalyticus, vrijgevestigd te Dordrecht

Welkom en introductie

Beste collega's,

Welkom bij deze lezing. Welkom aan de mensen hier in de zaal, welkom aan al de mensen die online meekijken. Ik beschouw het als een luxe om straks na de lezing vanuit verschillende luisterafstanden over dit onderwerp na te denken. In de zaal is het meestal al snel te gezellig en knus, online is het mogelijk al snel te zakelijk en op de inhoud gericht, maar voor goede vragen en om met elkaar tot de kern te komen zijn natuurlijk beide invalshoeken nodig.

Daar gaan we.

Menig kindertherapeut zal herkennen dat vroeg of laat een kind iets zegt in de trant van: Mama, ik vind je lief! Of: 'Mijn mama is de allerliefste'. 'Papa trouwens ook'. Tekeningen vol hartjes, hartje, hartje, hartje, mama. Het is natuurlijk te onderzoeken in welke context dit gezegd wordt en wat het betekent. Niet zelden zit er natuurlijk ook een overdekking van het tegendeel in. Hoe moeilijk het is om dus de mama niet lief te vinden. Een stuk makkelijker is al tegen de therapeut te zeggen: 'mijn moeder vind jou ook stom'. We zullen er bij stilstaan hoe moeilijk de ambivalentie is, soms lief maar soms ook niet als mama zegt dat er iets niet mag. De therapeut die niet altijd meespeelt en toch ook zegt: is dit wat er op school ook zo mis gaat met jou?'

In deze lezing wilde ik de met u echter vooral nagaan of het niet heel zinvol zou zijn dit soort uitingen van liefde als stappen in het individuatie/separatie proces te bezien. Een streepje dus onder het woord 'vind'. Zo iets van 'hé, nu weet ik het, eureka!' 'Ik heb het gevonden, nu weet ik wat ik vind'. 'Ik vind je lief!' Er is helderheid en nu kunnen we weer verder!

In deze lezing zullen we vooral bij Winnicott te rade gaan met individuatie separatie. Hoe het ook al weer zat met moeder als structuur op de grens van innerlijke structuur en structuur van de leefwereld om hem of haar heen. Dan mag het accent dus in ieder geval ook op het woordje 'ik' gelegd mag worden. 'mama, ik ben het nu die dit kan zeggen/realiseert/poneert/ontdekt heb', Zie mijn groei en hou mij daarbij vast.

Ik wilde beginnen met het aangekondigde kinderboek. Het kleine boekje 'lieve woordjes'. Een oorspronkelijk frans kinderboekje van de Belgische schrijver/dichter en literatuurprofessor Carl Norac en illustrator Claude Dubois uit 1996. Het kwam direct als associatie bij het thema van deze lezing op.

Het gaat denk ik ook helpen weer even in te voegen in de kinderwereld. Het boekje is erg populair geworden, veel vertaald en behoort volgens mij tot de klassiekers. Vandaag vieren we dan ook maar het 25-jarige jubileum van dit boekje.

Hier in de zaal nemen we voor het gemak maar even een versie van youtube. Als dit thuis hapert, schakel dan even op een eigen tabblad naar youtube en zoek:

<https://www.youtube.com/watch?v=gZYw4aow0Fw>

De zorgen van Lola

Laten we nog even stilstaan bij twee zorgen van Lola. Als je lieve woordjes uit, raken ze dan op/zijn ze dan weg? Zijn er morgen weer nieuwe woordjes. Onze kinderboekenschrijver vermoedt, dat ze in de lucht hangen. Ze zijn er gewoon weer. Wat is dit wonder van opladen? Gebeurt er na het uiten van lieve woordjes kennelijk iets, dat weer een angst oproept? Ik vermoed dat dit gaat over het gegeven, dat een gelukkig moment van je liefde delen helaas altijd maar een moment is, dat na bepaalde duur onherroepelijk uiteen valt. Deze 'val' vraagt erom om opgevangen te worden, anders is het een vrije val in het niets. Kinderen, mensen moeten dit leren en dat is ook frustrerend.

Dit kleine kinderboekje gaf al eerder een psychologie van de frustraties. Als lieve woordjes zich aangediend hebben in het bewustzijn van onze kleine Lola-hamster, vragen ze alle inspanning om vastgehouden te worden en net als het tillen een zware steen moeten ze ooit kwijt.

En toen was iedereen te druk of met zichzelf bezig, vader, moeder, juf, vriendje. Geen kans om lieve woordjes kwijt te kunnen en geen kans om dat fijne effect te behalen, knuffels en lieve woordjes terug. Dat maakt natuurlijk boos. Geen gekke hypothese toch, dat allerlei onmogelijk boos gedrag van kinderen iets te maken kan hebben met afgewezen gevoel hun liefde of warme gevoelens te kunnen tonen?

Bestaan er in de psychoanalytische literatuur eigenlijk woorden of termen voor de *capaciteit voor lieve woordjes*?

Winnicott en drie capaciteiten

Vandaag wilde ik even langs gaan bij Winnicott, die in ieder geval drie andere capaciteiten centraal stelt. De *capacity to be alone*, *capacity for concern* en *capacity for use of the object*.

Deze drie begrippen zijn eigenlijk voorbeelden van cyclisch leren, hoe beginnend of hoe ervaren ook, het is altijd weer inspirerend deze langs te lopen. Winnicott was een kinderarts en psychoanalyticus in London, die werkte leefde van de jaren 30 tot zijn dood in 1971. Hij was eigenlijk in zijn publicaties steeds op zoek naar hoe ontwikkeling nu eigenlijk plaats vindt van de eenheid moeder baby naar een zelfstandig subject. Hij gaat al snel spreken van paradoxen, de zuigeling vindt de moeder en creëert daarmee iets, terwijl de moeder er al altijd was en toch zullen we nooit afbreuk doen aan de prestatie en het unieke dat het kind de borst, de moeder, het spel, de wereld enz. gevonden heeft.

We houden de inleiding van zijn persoon even kort, maar misschien helpt nog even een foto. Deze foto heb ik altijd erg inspirerend gevonden. Met aandacht kijken hoe een kind iets stap voor stap doet.

Wel, in deze beschouwingen van Winnicott passeren dan een drietal capaciteiten. Laten we eens kijken wat ze met liefde en lieve woordjes te maken hebben.

1. Capacity to be alone (1958)

Met 'capacity to be alone' wordt in tegenstelling met wat de term doet vermoeden het vermogen bedoeld om even alleen te kunnen zijn in de aanwezigheid van iemand anders: eigenlijk stilletjes samen kunnen zijn. We moeten ons hierbij dus voorstellen, alleen kunnen spelen, een boekje lezen, iets knutselen, zonder je afgesneden te voelen van de ander of zonder vol continu de aandacht van de ander hoeven op te eisen. Het getuigt dus eigenlijk van een grote emotionele rijpheid, er is dan even geen angst dat de ander zo maar weg is, er is geen angst dat de ander intrusief is, twee personen kunnen samen apart zijn.

In kinderbehandelingen is dit natuurlijk lang niet vanzelfsprekend. Het is dus eigenlijk ook een gezond moment als dat er kan zijn. De dagelijkse praktijk is dus veel vaker, dat dit nog niet zomaar lukt. Kind vraagt de therapeut dan: 'wat wil jij dat we gaan doen', ik dan weer terug, 'nee, jij bepaalt het program, als het niet mijn smaak is, mijn probleem: wat komt er in jou op?'. Kinderen tobben zich wat af wat ze nu met die andere klasgenoten ouders of therapeuten aanmoeten, hoe ze die op afstand moeten houden. Zo zal ik niet snel meer vergeten hoe ik een half uur lang moest zwoegen om zeldzame legostukjes te vinden in de doos, daar zo geconcentreerd voor moest zijn, dat het kind eindelijk rust ervaarde dat er even niet op haar gelet werd, waarop zij vol trots haar bouwwerk presenteerde. Als ik maar niet op haar lette, was het even veilig en wat was dit een slimme manier om mij dus even op afstand te zetten.

Dit is dus allemaal nog geen *capacity to be alone*. We kunnen ons natuurlijk allemaal voorstellen hoeveel problemen het geeft op school, thuis als een kind zoiets niet lukt, dan krijg je dus de concentratieproblemen, huiswerkproblemen enz.

Winnicott onderstreept ook hoe belangrijk het is in een behandeling, dat er kans komt, dat het even, dat het kind, de jongere of de volwassen patiënt eventjes alleen kan zijn met zijn of haar gedachten, spel. Eigenlijk is dit niet zo moeilijk om aan te voelen, stiltes die niet vijandig zijn en waar er dus ook niets hoeft. We moeten leren als therapeuten daar ook vertrouwd mee te raken, de waarde ervan te onderkennen en dus niet overactief te duiden en te denken dat we alles moeten 'bespreken'.

Terug naar Lola. Het vertrouwen dat verondersteld wordt in de *capacity to be alone*, dat er een ik is dat de momenten en periode van fysieke afwezigheid of kans wel overleeft, dat er een lieve

woordjes zijn die wel weer terugkomen, dat er mensen zijn die ze in ontvangst willen nemen, in dat opzicht lijkt het wel bij elkaar te passen. Zie de laatste bladzijde.

Toch lijkt de 'capaciteit voor lieve woordjes' een wat actiever element in zich te dragen. De *capacity to be alone* blijft toch wat alleen. Heerlijk om je eigen innerlijke wereld te hebben, maar het hele probleem van het kinderboekje was nu juist of het alsjeblieft gezegd kon worden!

2. Capacity for concern (1963)

Laten we eens kijken bij de *capacity for concern*. Winnicott was niet gelukkig met de term depressieve positie van Melanie Klein, want de positie waarover het gaat, getuigt nu juist van heel veel gezondheid en depressie vond hij toch echt een woord voor pathologie en lijden. In een aantal artikelen ging hij meer en meer spreken over 'zorg', 'stage of concern', 'capacity for concern'.

Ook valt dan het woord 'ruth'. Kennen we dat woord nog? Hoe vertalen we dit mooie Engelse woord? Medelijden, erbarmen, compassie? Te doen hebben met? Iets kunnen schelen? Inleven? Ergens sluimert er iets in al deze termen alsof er iets kapot was en er nu weer mag komen. In Melanie Kleins begrip gaat het over schuld kunnen voelen en reparatie. Winnicott speelt met de gedachte, dat deze ruth inderdaad ook eindpunt is van een ontwikkeling van ruthless, naar pre-ruth naar ruth. Van meedogenloos naar ontluikend besef van mededogen naar mededogen.

Laten we eens wat citaten gaan lezen uit het artikel van Winnicott uit 1963, *The development of the capacity for concern*.

The word 'concern' is used to cover in a positive way a phenomenon that is covered in a negative way by the word 'guilt'. A sense of guilt is anxiety linked with the concept of ambivalence, and implies a degree of integration in the individual ego that allows for the retention of a good object-imagó along with the idea of a destruction of it. Concern implies further integration, and further growth, and relates in a positive way to the individual's sense of responsibility, especially in respect of relationships into which the instinctual drives had entered. Concern refers to the fact that the individual cares, or minds, and both feels and accepts responsibility. (1963, p.73)

Dit citaat geeft direct een indruk van hoe Winnicott schrijft, compact, vrij abstract, vrij veel vaktermen, maar dan op een manier die je ergens wel pakt en iets lijkt te beloven. In dit citaat komt twee keer het woord 'in a positive way', twee keer integratie en dat raakt natuurlijk aan iets van wat we als behandelaren zo beogen.

Voor nu even de aandacht voor hoe toch ook destructie en driften meteen ook genoemd worden. Zijn driften zo destructief? Het lijkt erover te gaan dat elke behoefte, aandrift een spanning met zich meebrengt. De baby, de peuter, de persoon op welke leeftijd dan ook wil iets en kan dat haast niet helpen, een aandrift. Vandaar ook dat ingewikkelde woord object, namelijk object van de drift,

datgene wat de drift beoogt, opzoekt om tot het doel te komen, klassiek geredeneerd dus een vorm van ontlading.

Kan Lola ons helpen dit uitleggen. Boos op degene voor wie ze toch eigenlijk ook zoveel lieve woordjes had? Wil Lola dan maar 'destructie'? Ze wil of kan het in ieder geval niet vertellen en ontploft dus haast zelf van binnen.

Terug naar Winnicott. Winnicott werpt de gedachte op of we er eigenlijk vanuit moeten gaan, dat het kind de moeder in twee manieren beleeft. De ene dus als doel van de id-impuls, de ontvanger van de aandrang en de ander als meer de bewaakster van het leven zo als het gaat, betrouwbaar in alle dagelijkse zorg en verzorging. Dit noemt hij dan even 'the environment mother', de andere de 'object mother'. Even in de herhaling dus dit onderscheid: 1. object mother: de moeder die het onrijpe kind wil 'hebben', maar soms ook wil raken en verorberen, 2. de environment mother: de moeder waar het onrijpe kind eigenlijk vanzelfsprekend vanuit gaat dat die gewoon blijft voeden, aandacht blijft houden, elke dag weer.

'It is my thesis that concern turns up in the baby's life as a highly sophisticated experience in the coming together in the infant's mind of the object mother and the environment mother.'

The environmental provision continues to be vitally important here, though the infant is beginning to be able to have that inner stability that belongs to the development of independence.' (1963, p.76)

Zo gaat ook een gevoel van tijd ontstaan:

'Time is kept going by the mother, and this is one aspect of her auxiliary ego functioning; but the infant comes to have a personal time-sense, one that lasts at first only over a short span.' (1963, p.77)

We kunnen ons voorstellen dat deze stabiliteit en intern tijdsgevoel broos is en zo steeds in een soort cirkel moet groeien, een benigne cirkel noemt Winnicott dat dan. Er moet dan ook mogelijkheid voor reparatie en herstel zijn:

'I would say that human beings cannot accept the destructive aim in their very early loving attempts. The idea of destruction of the object mother in loving can be tolerated, however, if the individual who is getting towards it, has evidence of a constructive aim, ready at hand, and of an environment mother ready to accept.' (1963, p.80).

Winnicott vond het ook erg belangrijk in zijn consultaties met kinderen, dat als hij met een kind sprak over destructieve tendensen, dat het uur eindigde met een perspectief, bijvoorbeeld expliciet vragen naar wat het kind later wilde worden. 'Uitvinder', OK, dan kan het kind, in dit geval 12 jaar, dus zich een beeld vormen van een wereld, een toekomst, een environment moeder, die zijn destructie verzilverd in uitvindingen zal ontvangen. Beroep als reparatie.

Ik had beloofd in de aankondigingstekst aandacht te besteden aan ouderbegeleiding en dit lijkt me er ook eentje om ook vast te houden. Ouders tot de ouders maken die de reparatie willen ontvangen. Ouders zijn immers ook aan het eind van hun latijn en zijn natuurlijk soms ook gekrenkt en teleurgesteld, dat het allemaal niet gaat en wil met hun kind. Hoe kunnen we hen weer terugkrijgen naar hun functie als 'hulp ego die de belofte openhoudt voor reparatie'? In de praktijk begin ik vaak mijn ouderbegeleidingssessie met 'hoe was het deze maand om ouders te zijn van ...' De vraag werkt vaak niet, maar er is toch even iets aangestipt. Daarna voeg ik natuurlijk in bij hun verbazing, frustraties, onmacht, breng ze eerst in de rol van medeobservatoren, leg ook wel mijn vragen en algemene indrukken voor, zodat we herkennen dat het over hetzelfde kind gaat. Als er dan hopelijk een idee van samenwerking ontstaat, waarin zij ook belangrijke puzzelstukjes hebben, dan hebben we hopelijk gewonnen dat het probleemgedrag betekenis heeft en dan komt ook pas vaak de relevante informatie. Een ouder die hetzelfde besproken probleem of gedraging ook had, er is toch iets in de familie gebeurd wat met de symptomen te maken lijkt te hebben. Het belang van de tijd

nemen voor een behandeling ademt natuurlijk ook iets uit van dat er voor alle partijen mogelijkheid voor reparatie is.

En wat is van deze *capacity for concern* van belang in de behandeling van kinderen? Winnicott trekt altijd heel gemakkelijk al deze theorieën over moeders een op een door op de relatie patiënt - therapeut/analyticus. Adam Phillips vroeg zich een tijd geleden (1993) al af of het wel zo'n goed idee is als wij als therapeuten gaan 'moederen', het moederschap al te veel als model voor de therapie gebruiken. Gaan we het dan niet te goed weten waar we naar toe willen? Hoe vervallen we niet in de valkuilen van alwetende guru of pedagoog of aan de andere kant totaal nutteloze blank scherm?

Ik voel me dan ook comfortabeler bij het idee een 'transitional phenomenon' te zijn om het met een andere Winnicott term te zeggen. De beer die een tijd niet mag ontbreken, toch menige mishandeling moet ondergaan, moet overleven om daarna vergeten te worden. Het werkt natuurlijk absoluut niet als ouders of volwassenen zeggen, 'tegen die meneer mag je alles zeggen'. Ik ben ook geen concurrent van de ouderlijke band, dat is gewoonweg een ander verhaal en gevoel.

Als psychoanalytisch kindertherapeut voel ik me eigenlijk meer iets tussen een plaats en een persoon in. Dat brengt ook een bepaalde zwaarte met zich mee om dit ding-plaats-achtige tussenpersoon te zijn. Er valt echt niet elk uur eer te behalen en onze volwassen honger naar duidelijk zinnen en verhalen past natuurlijk totaal niet. Als kinderen al zo kunnen praten of spelen, zijn ze weer klaar om naar de ouders te gaan. Contact met de ouders, ouderbegeleiding en liefst nog beginnen met werken met de ouders is daarom zo nodig om dit uit te leggen, te laten merken en een beetje voor te doen wat het dan is en gezamenlijk ook allemaal weer even voelen wat een ieders betrokkenheid en rol is.

Maar goed als deze toch wat ingesleten gelijkstelling therapeut/moeder/borst/object al ergens resoneert in mijn klinische werk met kinderen, is het eigenlijk hoe te voelen is, dat er een overdracht naar de combinatie kamer-ritueel-spel-therapeut bestaat. Bij de meeste kinderen ontspint zich een favoriet spel, omgang, waarop dan veel variaties gemaakt worden, waarin betekenis zich ontvouwt.

In het werken met volwassenen is zoiets ergens ook voelbaar. Want als je goed kijkt, zie je hoe volwassen patiënten sterk reageren op hoe je eigen psychische gesteldheid, gezondheid, kleding, attributen variëren, daarbij ook de kamer, wijzigingen in de kamer, de gang, de reis er naar toe, het beginritueel. Ik heb kunnen leren dat het ook heel zinvol kan zijn woorden hiervoor aan te reiken voor patiënten. Voor u was het even verwarrend dat er zomaar een nieuwe plant staat, misschien dacht u wil hij mij ook vervangen, enz.

Nog een laatste ander iets. Er is een aantal aanmeldklachten die natuurlijk ook wat te maken hebben met de *capacity for concern*. Als ouders observeren, dat het kind eigenlijk een spijt, inleving, zorg

voor anderen, berouw enz. heeft, maakt het ze heel bang. Bang dat hun kind gewetenloos is, bang dat het in de pubertijd zal ontsporen. Gevaar is natuurlijk, dat deze angst opnieuw het kind hindert om de overgang te maken van *ruthless* naar *pre-ruth* en *ruth*. Vergeef mij opnieuw dat ik natuurlijk niet kant en klaar kan zeggen hoe deze angst te verminderen is of wat er dan precies moet in een behandeling, maar kunnen denken, durven praten hierover is natuurlijk al een heel verschil. Winnicott is ook de auteur die in dit schrijven en denken over *capacity for concern* een hoop levend houdt, dat er in een kind of mens onder gunstige omstandigheden in eigen tempo wel een moraal groeit of alsnog kan groeien. Net zoals we zagen dat dit interne tijdsgevoel zijn eigen ontwikkeling en dus tijd vraagt.

In de praktijk zag ik een aantal keer juist wel een hele lieve inlevendheid bij deze kinderen met ogenschijnlijk 'lack of concern' in de aanmeldklacht. Hele lieve uitingen van dank, echter veel te kwetsbaar, dus waarschijnlijk veel te weinig geïntegreerd.

En zo zijn we weer terug bij het woord integratie. Integratie, prachtig, maar hoe dan? Dit brengt ons bij de derde capacity van Winnicott.

3. Capacity for use of the object.

We zagen al, dat er iets broeit richting *the object mother*. Niet alleen maar lieve woordjes, maar iets dat destructie kan veroorzaken.

'the object is always being destroyed. This destruction becomes the unconscious backcloth for love of a real object, that is an object outside the area of the subject's omnipotent control.'
(1968, p.222)

Einde citaat uit het beroemde en beruchte artikel 'Use of an object and relating through identifications'. Winnicott kwam ook zelf ziek thuis van zijn reis naar New York, waar hij deze lezing in 1968 hield. Ze hadden hem ook niet helemaal begrepen. Hoezo driften per se destructief?

Tja, schrijft hij terug aan dr. Fine die dit soort vragen stelde, er is iets, juist ook aan baby's, dat in de adem, de eagerness, de levenslust, de bijterigheid toch ook iets van deze woorden rechtvaardigt.

Unconscious backcloth'? Een onbewust achterdoek, achtergrond? Hoe dat?

De gedachte is dus, dat voordat het object dus gezien wordt als op zichzelf bestaand, dus buiten de door drift en lust gedreven projecties, dat er eerst een 'destructie van het object' moet plaatsvinden, dat baby, peuter, tiener of volwassene niet enkel vanuit een onnipotente controle het object beleeft of benadert, maar dus ergens afstand doet van die controle. Of eigenlijk die onnipotente controle tot aan de laatste stap doorvoert tot het stuk breekt. Tot de wal het schip breekt als het ware. Dit gaat dus niet zonder slag of stoot. En de paradox is dus dat de destructie het object ergens ook pas echt creëert, dan pas is het een realiteit buiten het zelf op het moment dat de meer symbiotische beleving sneuvelt. Dit is dus eigenlijk Winnicotts stukje theorie over individuatie-separatie. Dit levert dan de beroemde passage op:

A new feature thus arrives in the theory of object-relating. The subject says to the object: "I destroyed you," and the object is there to receive the communication. From now on the subject says: "Hullo object!" "I destroyed you." "I love you". "You have value for me because of your survival of my destruction of you". "While I am loving you I am all the time destroying you in (unconscious) fantasy." Here fantasy begins for the individual. The subject can now use the object that has survived.

Op deze manier dus de 'capacity to use an object'. Het is dus ergens een hele stap in de ontwikkeling om te komen tot deze paradox van object 'destroyen' en tegelijkertijd scheppen.

Van de kant van het object is dus essentieel dat de destructie overleefd wordt. In de behandeltechniek draait het dus vooral om geen vergeldende acties of woorden in te zetten en op

een af andere manier de behandeling gaande te houden en te overleven. Dat vraagt veel en wordt in het werken met kinderen en jongeren soms ook erg voelbaar. Zo ook natuurlijk in het werken met sommige volwassenen.

Heeft dit nog wat te maken met ons jubilerende kinderboekje? De arme Lola? Zit deze diepere laag van capacity to use an object er ook in? Is het daarom ook zo populair?

Misschien in het omslagpunt van zo boos en wanhoop nabij naar toch beluisterd worden? U mag het zeggen. Straks.

Eindelijk kan Lola haar lieve woordjes kwijt.
En je weet wat er gebeurt als je lieve woordjes zegt...
Lola krijgt heel veel kusjes en knuffels.

Besluit

Tot zover dit stukje duizelingwekkend en ook wat weerbarstige theorie, ik hoop maar dat jullie het een beetje overleefd hebben, maar ik vond dat deze highlights uit het psychoanalytische erfgoed niet mochten ontbreken in deze themaweek over liefde.

Dit soort capacity's hebben het wonderlijke karakter, dat ze zowel iets heel wezenlijks vatten van het klinische werk en zo dus heel dichtbij staan, heel duidelijk zijn over wat je nastreeft in een behandeling en tegelijkertijd zich maar heel moeilijk laten vatten in behandelplannen of ontwikkelingsfasen, evaluatiecriteria. Iedere behandelaar, iedere kind, iedere ouder moet zijn eigen woorden vinden om blijk te geven dat deze capacity's er zijn, zo zit er iets cyclisch aan, ze moeten steeds opnieuw ontdekt en veroverd worden.

Net zoals dit kinderboekje iets in zich heeft van nog een keer: morgen weer lezen.

In dit kinderboekje komt het dus wel goed.

Hebben wij nog een beetje ruimte voor de 'capaciteit voor lieve woordjes'?

Voor volwassenen zit er aan dit boekje een kant die natuurlijk niet helemaal fijn is, wat het is duidelijk ook wel wat onze schuld. Te druk en te weinig oor en oog. Ook als kindertherapeut kun je nog zo je best doen op te staan voor wat ze je komen brengen, steeds weer moet je ook concluderen, dat je ook een van hen, van die volwassenen bent, die het toch eigenlijk te druk heeft om de hele spelkamer op te ruimen als alle lego, viltstiften en Playmobil door de hele kamer liggen en je ook nog je door je mailtjes en telefoontjes heen wilt komen. Je zit al lang en breed in een leven, dat er niet zo de tijd is als dat deze kinderen van ons lijken te wensen. Geen tijd meer om ook de boeken en games te leren kennen waar zij zo van opladen of in verdwalen.

Zo ook voordat het uur kindertherapie begint, hebben we dus nogal een overgang in mentale ruimtes te maken. Maar zo ook ouders en kind. Kind moet met ouder ergens op tijd zijn, therapeut moet zorgen dat hij op tijd en fris is, moeder moet overgang maken van wakend ouderlijk oog naar kind overlaten en loslaten aan de therapie. Als de therapie een beetje loopt, hebben kinderen vaak echt wel iets in hun hoofd wat ze gaan doen of delen. Maar zij moeten ook de overgang maken van dit in het hoofd hebben in hun stream of consciousness naar de uitnodiging dit te delen in spelen, praten en doen.

Op dit snijvlak van overgangen en spanningen in de wachtkamer zei vorig jaar een van mijn patiëntjes, een meisje van tien jaar met grote gedragsproblemen, opeens: Mama, ik vind je lief! Ze gaf haar moeder een zoen, stond op uit de stoel en stapte met stevige stap de therapiekamer in.

Moeder en ik stond wat parduus en verwonderd, de toon was namelijk zo triomfantelijk. Hiermee was het geschil beslecht en de verlamming opgeheven. 'mama, ik vind je lief!'

Misschien begrijpen we nu een stukje van waarom?

Ik dank u voor de aandacht en hoor graag wat dit allemaal bij jullie aan vragen en associaties oproept.

Literatuur:

Norac, C., Dubois, C.K. (1996). *Lieve Woordjes*. Haarlem: Gottmer.

Phillips, A. (1993). *On kissing, tickling and being bored*. London: Faber & Faber.

Winnicott, D.W. (1958). The capacity to be alone. In: D.W. Winnicott, *The Maturational Processes and the Facilitating Environment*. London: Hogarth Press.

Winnicott, D.W. (1963). The development of a capacity for concern. In: D.W. Winnicott, *The Maturational Processes and the Facilitating Environment*. London: Hogarth Press.

Winnicott, D.W. (1968). The Use of an Object and Relating through Identifications. In: D.W. Winnicott, *Psychoanalytic Explorations*. Cambridge: Harvard.

